

TOPLULUK VE TÜRK HUKUKUNDA GÖRÜNMEYEN TASARIMLAR

Av. Dr. Cahit SULUK

A. Giriş

Tasarım, bir ürünün tamamının veya bir parçasının çizgi, şekil, renk, biçim, doku, malzemenin esnekliği ve/veya süslemesi gibi insan duyularıyla algılanabilen çeşitli unsur ve özelliklerinin oluşturduğu görünümüdür. Kısaca *tasarım bir ürün ya da ürün parçasının görünümüdür*. Topluluk (Avrupa Birliği) ve Türk Hukukunda yeni ve ayırt edici nitelikte olan tasarımlar azami 25 yıllık korumadan faydalanır¹.

Tasarım, ürünün görünümüyle (*appearance*) ilgili bir kavram olup bu kavram, tasarımı tanımlamada yanıltıcıdır². Ürünün dış görünüm özelliklerine katkıda bulunan ve insan duyuları ile algılanabilen "...*esneklik*..."³ gibi unsurlar da tasarımın belirlenmesinde rol oynar. Başka bir deyişle, bir tasarımı algılamada insanın *görme duyusunun* yanında, *dokunma duyusu*⁴ da işlev görebilir⁵. Topluluk Yönergesinin 1. maddesinin (a) bendinde

1) EndTasKHK m.5-7 (RG, 25.6.1995, S.22326); Topluluk Yönergesi m.3-5 (Directive 98/71/EC of the European Parliament and of Council of 13 October 1998 on the Legal Protection of Designs, ATRG, 28.10.1998, No: L 289/28); Topluluk Tüzüğü m.4-6 (Council Regulation (EC) No: 6/2002 of 12 December 2001 on Community Designs, ATRG, 5.1.2002, L 3/1).

2) Bkz. EndTasKHK m.3/(a); Yönerge m.1/(a); Tüzük m.3/(a).

3) EndTasKHK m.3/(a); Yönerge m.1/(a); Tüzük m.3/(a).

4) Nitekim Alman Hukukunda sadece dokunma ile tasarımın algılanabileceği kabul edilmektedir. Bkz. Stockmair, s.214.

5) Dokunma duyusunun, görme duyusunun yanında öne çıkarılması önemlidir. Bkz. Englert, s.775. Aynı durum marka için de geçerlidir. Bkz. Johnston, s.81. İnsanın duyularıyla tasarımı algılamada şu örnekler üzerinde durulabilir. Resim sanatında görme; heykeltıraşçılıkta görme ve dokunma duyuları. Bkz. Pistorius, s.7 dpn.6.

tasarımın tanımı yapılırken, insan duyularından söz edilme-
mekle birlikte, tasarıma konu malzemenin cinsine yer verilmiş-
tir. Bu maddenin Resmi Yorumunda (*Explanatory Memorandum*) ise, malzemenin cinsinin yanında, *ağırlığının ve esnekliğinin* de, tasarımın unsurlarını oluşturabileceğine dikkat çekil-
miştir⁶. Resmi Yorumda bu sayımın sınırlı olmadığına da dikkat
çekilmektedir. Aynı düzenleme Topluluk Tüzüğü'nün 3/(a) hük-
münde de vardır. *Tekinalp*⁷ bu duruma, kireçlenmeye karşı kul-
lanılan boyunluğun boyna ve çeneye uygunluğunun biçimi,
plastığın amaca uygun oranda esnekliği veya katılığı ve kumaşın
terletici olmamasını, örnek olarak vermektedir.

Gerçekten günümüzde ürüne bakan kişinin göremediği, fakat
buna rağmen algıladığı tasarımlar söz konusu olabilir. Sözelimi
bir kumaş, kendisine bakan kişide gözle göremediği halde, du-
ruşu ve yapısı hakkında *yeni fikirler* uyandırıyor⁸, bu kumaşın
tasarımı korumadan faydalanabilecek midir? İşte yukarıda anılan
Topluluk ve Türk Hukukundaki düzenleme, bu soruya olumlu
yanıt vermemize imkan sağlamaktadır. Nitekim Yönergenin 1/(a)
ve Tüzüğü'nün 3/(a) hükmünde, tasarımın tanımı yapılırken ürünün
görünümü yanında dokusu, yapısı veya duruşu (*texture*) ifadele-
rine de yer verilmiştir. Benzer şekilde EndTasKHK'nın 3/(a)
hükmünde *doku* terimi geçmektedir. Bu düzenleme, günümüz ih-
tiyaçlarına uygundur. Özellikle, teknolojik ilerlemelerle elde edi-
len yeni malzemeler ve malzemelerde yapılan değişiklikler ba-
kımından böyle bir düzenlemeye ihtiyaç bulunmaktadır. Bununla
birlikte Topluluk ve Türk Hukukunda, -renkte olduğu gibi- seçi-
len malzemenin *esnekliği ve ağırlığı* gibi özellikleri, kural olarak
tek başına tasarım korumasından faydalanamaz⁹. Diğer bir de-
yişle, bu özellikler, tek başlarına bir tasarımın koruma görmesi
için *yeterli ve belirleyici* olamazlar. Tasarımın diğer özellikleriyle
bir araya geldiğinde *korunan bir unsur olurlar*¹⁰.

6) Bu metin için bkz. Franzosi, s.34 vd.

7) Bkz. s.16. Burada korunan ürünün görünümüdür. Dolayısıyla, boyunluğun bu-
luş niteliğinde olması, yani fonksiyonel özellikleri, faydalı model veya patent
olarak da ayrıca korunabilir. Çünkü Türk Hukukunda tasarımlar için kümülatif
(çoklu) koruma ilkesi benimsenmiştir. Bkz. EndTasKHK m.1/son; PatKHK
m.169; FSEK, m.4/son.

8) Schoeser, s.8.

9) Bu duruma, Yönerge Tasarısının 1. maddesi ile Tüzük Tasarısının 3. maddesine
ilişkin Resmi Yorumda da işaret edilmiştir.

10) Horton, s.52; Suluk, Yedek Parça, s.62.

Bu genel açıklamalara rağmen, bazı tasarımların koruma görüp görmeyeceği sorusu cevap beklemektedir. Sözgelimi, *EndTasKHK*, tasarımı korunacak bir ürünün, tamamlanması gerekip gerekmediği (nihai ürün) ve tasarım dökümanlarının korunup korunmayacağı gibi hususlarda herhangi bir düzenleme içermektedir¹¹. *EndTasKHK*'nin tereddüde yol açan düzenlemelelerinden birisi de nihai tüketici tarafından ürünün kullanımı esnasında göremediği tasarımların korunup korunmayacağıdır¹². Bu çalışmanın amacı bu sorunu açıklığa kavuşturmaktır.

Sorun, daha ziyade bileşik ürünün parçalarının tasarımı bakımından önem arz etmekle birlikte, bu nitelikte olmayan tasarımları da ilgilendirmektedir. Burada hemen belirtmek gerekir ki, Topluluk ve Türk Hukukunda bir ürünün tasarımı korunduğu gibi, bir ürünü oluşturan parçaların tasarımları da korumadan faydalanır. Parça tasarımlarının koruma görmesi için söz konusu parçanın, bağlı bulunduğu üründen (bileşik üründen) ayrı olarak ve tek başına değerlendirildiğinde yeni ve ayırt edici nitelikte olması gerekir¹³. Demek ki, bir ürünün belli bir parçasının tasarımı, yeni ve ayırt edici nitelikteyse, diğer özellikleri yaygın olarak biliniyor olsa da, o ürüne ait parçanın tasarımı korunacaktır¹⁴.

Günlük yaşamda, bileşik olmayan ve kullanım esnasında görünmeyen tasarım örneklerine az rastlanır. Gerçekten bir ürün tamamının, tasarımının görünmemesine örnek bulmak güçtür. Bileşik olmayan bir ürünün, bir kısmının görünmemesi mümkündür. Yine üç boyutlu ürün tasarımının hukuki himayeden faydalanabilmesi için sabit, yani değişmez olması gerekmez; bükülebilir ve katlanabilir ürün tasarımları da korumadan faydalanır. Örneğin, tavşan şeklinde yapılmış (tasarlanmış) bir balondaki tasarım, balon şişirildiği esnada görülebilir ve korumadan faydalanır.¹⁵ Benzer şekilde, elle bastırıldığında değişik

11) Bu konuda bilgi için bkz. Suluk, *Yedek Parça*, s.58-61.

12) Buna karşılık, *EndTasKHK*'ya göre, farklı yaklaşımlara ve tartışmalara neden olan, tasarımın estetik nitelikte olması şart değildir. Bu konuda bilgi için bkz. Suluk, *Yedek Parça*, s.71 vd.

13) *EndTasKHK* m.5; *Yönerge* m.3; *Tüzük* m.4. Franzosi bu hükmün, yedek parça üreticilerinin baskısıyla kaleme alındığını belirttikten sonra, bu düzenlemenin ihtiyaçlara uygun olmadığını ileri sürmektedir. Bkz. s. 46-48.

14) Ancak hukukumuzda bilgisayar programlarının ve yarı iletkenlerin topografyalarının tasarımının korunmadığı burada belirtilmelidir Bkz. *EndTasKHK* m.3/

şekil alan plastik oyuncak tasarımı da korumadan faydalana-
caktır¹⁶.

Konunun daha iyi anlaşılabilmesi için, burada bileşik ürün ve buna bağlı olarak da yedek parça kavramı açıklığa kavuşturulmalıdır. *Bileşik ürün, ürünün sökülüp takılmasını mümkün kılan birden çok parçanın oluşturduğu üründür* [Yönerge m.1/(c); Tüzük m.3/(c)]. *Bileşik ürünün parçalarına, (yedek) parça denir.* (Yedek) parça tasarımlarını, hukuki sonuçları bakımından dört gruba ayırmak mümkündür: a) İşlevsel Zorunluluk (*must fit*) arz eden parça tasarımları, b) Görsel Zorunluluk (*must match*) arz eden parça tasarımları, c) Bileşik ürünün normal kullanımı esnasında görünmeyen parça tasarımları, d) İşlevsel veya görsel zorunluluk arz etmeyen ve bileşik ürünün normal kullanımı esnasında görülebilen parça tasarımları. Sözgelimi, bir otomobilin eksoz borusunun bağlantı kısmına ilişkin tasarımı (a) şikkına; otomobilin motor kapağı, kapısı ve çamurluğu gibi gövde parçalarına ilişkin tasarımları (b) şikkına; otomobilin motor ve buji gibi parçalarının tasarımı (c) şikkına; otomobilin direksiyon ve koltuk tasarımları da (d) şikkına girmektedir¹⁷.

Bu çalışmada, konuya ilişkin iki farklı soruna değinilecektir. *İlk olarak*, yukarıda (c) şikkında bahsedilen bileşik ürünün normal kullanımı esnasında görünmeyen parça tasarımlarının korunup korunmayacağı. Sözgelimi, bir otomobilin akü, buji, termostat ve motor gibi parçalarının tasarımı bu gruba girmektedir. *İkinci olarak*, görünmeyen bir ürünün tasarımının korunup korunmayacağı. İkinci durum, ancak bir ürünün bir kısmına ait tasarımlar bakımından söz konusu olup, günlük hayatta bu sorunun bir ağırlığı bulunmamaktadır. Örneğin, bir tüfeğin namlusunun iç kısmına ait tasarımı gibi. İkinci duruma günlük hayatta çok nadir rastlanır.

(b). Topluluk Hukukunda ise, yarı iletkenlerin topografyalarının tasarımı da şartları karşılamak kaydıyla korumadan faydalanır. Bilgisayar programları, hukukumuzda olduğu gibi Topluluk Hukukunda da tasarım korumasından faydalanamaz. Bkz. Yönerge m.1/(b); Tüzük m.3/(b).

15) Fellner, s.19.

16) Bu durumda tüm şekillerin tescili pratik görünmemektedir. O nedenle tasarım sahibinin, böyle bir ürün tasarımı için bir ya da birkaç şekli tescil ettirdikten sonra diğer şekilleri, haksız rekabet hükümlerine göre koruma yoluna gitmesi daha uygundur.

17) Parça tasarımlarının korunması hakkında fazla bilgi için bkz. Suluk, Onarım Amaçlı Kullanım, s.271-272.

B . Değişik Hukuk Düzenlerindeki Düzenlemeler

1. İngiliz ve Amerikan Hukukları

Bir tasarımın korunması için tüketicinin söz konusu tasarımı görmesinin gerekli olup olmadığı konusunda İngiliz Hukukunda herhangi bir düzenleme bulunmamaktadır. Ancak, İngiliz içtihat hukukunda sorun çözüme kavuşturulmuştur. İngiliz mahkeme kararlarının verdiği sonuç, koruma görecektasarımların satış anında görünmesinin şart olmadığı şeklindedir. Diğer bir deyişle, bir tasarım, ürünün kullanımı/tüketimi anında görülebiliyorsa korumadan faydalanır. Bir İngiliz mahkeme kararına konu olan olayda, çikolata yumurtasına uygulanan tasarımın bir kısmı yumurtanın içinde kalmakta ve ancak yenirken görülebilmekteydi¹⁸. Diğer bir kararda ise, saatin sıvı kristal göstergesi, ancak elektriğe takıldığında görülebiliyordu¹⁹. Her iki tasarım da korumadan yararlanmıştır.

Amerikan Hukukunda tasarımın özelliklerinin, sergi veya reklam gibi ürünün ticari hayatında görülebilmesi, koruma için yeterlidir. Anılan hukukta normal kullanım kavramı, geniş yorumlanmaktadır. Bir ürünün tasarımı, son kullanımda görünmese dahi korumadan faydalanacağı kabul edilmektedir²⁰. Bu sonuç, Amerikan Hukukunda kabul edilen tasarımın *estetik nitelikte olması gerekir* ilkesinden çıkarılmaktadır. Normal kullanım esnasında ürünün bir parçasına ait tasarımın özellikleri görülebiliyorsa, bu tasarıma tasarım patenti verilirken, sadece o parçaya ilişkin tasarımın koruma şartlarını sağlayıp sağlamadığına bakılır²¹. Koruma da görülen kısımla sınırlıdır.

2. Topluluk Hukuku

Uzun süre tasarımların fikir ve sanat eserleri yaklaşımıyla (*copyright approach*) mı, yoksa patent yaklaşımıyla (*patent approach*) mı korunacağı tartışması, Topluluk Hukukunda yeni

18) Ferrero and CspA's Appln, (1978) RPC 473.

19) K K Suwa Seikosha's Appln (1982) RPC 166.

20) Bkz. Berman and Lambrecht, s.41.

21) Bkz. Berman and Lambrecht, s.40-41 ve orada anılan mahkeme kararları [In re Stevens, 173 F.2d 1015, 81 USPQ.362 (CCPA, 1949); In re Cornwall 230 F.2d 457, 109 USPW 57 (CCPA 1956)].

bir boyut kazanmıştır: *Tasarım Yaklaşımı (design approach)*²². Tasarım yaklaşımına göre tasarımlar sui generis bir sistem çerçevesinde korunmalıdır. Yani tasarımlar kendi hukuki rejimine tabi tutulmalı, deyim yerindeyse fikir ve sanat eserleri ve patent mevzuatının baskısından kurtarılmalıdır. *Sui generis* yaklaşımın temel sonuçlarından birisi tasarımların, ekonomik bir araç olarak ele alınmasıdır. Bu yaklaşım, koruma görececek tasarımların belirlenmesinde de kendisini ortaya koymuştur. Buna göre, sadece ürünün normal kullanımı esnasında tüketicinin görebileceği tasarımların koruma görmesi gerektiği üzerinde durulmuştur. Tasarımı, ekonomik bir araç olarak gören yaklaşımın bu sonuca ulaşması doğal karşılanmalıdır. Ancak, bu yaklaşımın mensupları bir adım daha ileri giderek, görünmeyen tasarımların da bir emek ürünü olduğu gerekçesiyle bu tür tasarımların da korunması gerektiği sonucuna ulaşmışlardır.

Bu bağlamda Topluluk Hukukunda ilk tasarımlarda bulunmasına rağmen, 1996 yılında Yönerge Tasarısında yapılan değişiklikte, tasarımın tanımı yapılırken, *açık şekilde görülebilir (outwardly visible)* ifadesine yer verilmiştir²³. *Franzosi*, bu değişiklikte tüketicinin satın alma kararına etkili olan tasarımları koruma eğiliminin belirlediği görüşündedir²⁴. Buna göre, tüketicinin satın alma kararına etkisi olmayan tasarımlar korumadan faydalanamayacaktır. Ancak, bu terim 1997 tarihinde yapılan değişiklikte metinden çıkarılarak bu yaklaşımdan vazgeçilmiş olup, Yönerge ve Tüzük, bu ifade yer almaksızın yürürlüğe girmiştir. Böylece Topluluk Hukukunda görünmeyen tasarımlarla ilgili tek düzenleme, bileşik ürünlerin normal kullanımı esnasında görülebilir parça tasarımlarının korunacağına; normal kullanım esnasında görülemeyenlerin ise, korunmayacağına ilişkin hükümdür (Yönerge m.3; Tüzük m.4).

22) Bu konudaki tartışmalar için bkz. Lahore, 428 vd.; Jehoram, 75 vd.; Kur, 374 vd.

23) ATRG., 14.5.1996, No: C142/7. Speyart, bu değişikliği gülünç olarak nitelemekte ve değişikliğin Parlamento'da yapılan lobi faaliyeti sonucunda gerçekleştiğini belirtmektedir. Yazara göre, değişikliği yaptıranların amacı, sözgelimi bir otomobilin motor kapağı altında kalan parçaların tasarımını koruma dışında tutmaktır. Yazar, ayrıca Resmi Yorumda, değişikliğin amacının bu olmadığına belirtildiği, tüfeğin namlusunun iç kısmı gibi bileşik olmayan ürünlerin bir parçasının (part of a product) görünmeyen kısımlarını koruma dışında tutma amacıyla söz konusu değişikliğin yapıldığına da işaret etmektedir. Bkz. s.605-606.

24) Bkz. s.42.

Topluluk Hukukunda bileşik olmayan, yani basit olan bir ürünün görünmeyen kısımlarına ilişkin tasarımların korunup korunmayacağı açık olmamakla birlikte yasaklayıcı bir hüküm de bulunmamaktadır. Sözgelimi, Topluluk ve Türk Hukukunda, uyumlaştırmadan önceki İngiliz Hukukunun aksine olarak, tasarımın estetik olması, göze hitap etmesi, tüketici için önemli olması gibi bir takım şartlar da aranmamaktadır. Yine tanımda görülebilir ifadesinin çıkarılmış olması, kanun koyucunun, görünmeyen ürün tasarımlarının da koruma altına alma amacında olduğunu göstermektedir²⁵. Bu düşünce, *EndTasKHK*'nin mehzazını teşkil eden 1993 tarihli tasarımlar bakımından da geçerlidir. Bu nedenle, aynı sonuca hukukumuz bakımından varmak da mümkündür. Ancak, aşağıda ayrıntılı olarak üzerinde durulacak olan, bileşik ürünün parçalarına ait tasarımlar bakımından aynı sonuca ulaşılamaz.

Burada *bileşik ürünün parçası* kavramıyla ilgili olarak bir yanlış anlama olasılığının önüne geçmek gerekir. Yönerge'de parça kavramı, tasarımın tanımının yapıldığı 1/(a) ve yedek parçalara ilişkin 3/(3). maddede geçmektedir. Bu iki hüküm arasında önemli bir farklılık bulunmaktadır. Tanımda geçen parça ile ürünün herhangi bir parçası (*part of a product*) ifade edilmiştir. Örneğin, mobilyadan yapılmış bir dolabın yüzeyi bu anlamda bir parçadır. Yönergenin 3/(3). maddesindeki parça kavramı ise, sadece bileşik ürünün parçalarını ifade etmektedir (*component part of a complex product*). Bu ayırımın hukuki bakımından çok önemli sonuçları bulunmaktadır. Çünkü 1. madde görülebilirlikle (*visibility*) ilgili olmayıp, ürünün görünümüyle (*appearance*) ilgilidir. Oysa 3/(3)'deki hükmün kapsamına giren parça tasarımlarının korunabilmesi için görülebilir olması gerekir. Aynı düzenleme Tüzüğü'nün 3/(a) ile 4/(2) hükmünde de bulunmaktadır.

Tasarımlarda sonradan kabul edilen değişikliklerle son şeklini alan Topluluk Yönergesinin 3/(3). maddesine göre, bileşik bir ürünün parçasına ilişkin tasarımın, nihai tüketici tarafından, bileşik ürünün normal kullanımı esnasında görülebilir (*visible*) olması gerekir. Bu durum anılan maddede açıkça düzenlenmiştir. Bu hükümden de anlaşılacağı gibi şu iki şart birlikte

25) Aynı yönde Bently and Sherman, s.593 ve aynı yerdeki dpn.71.

gerçekleşirse böyle bir tasarıma koruma sağlanacaktır: a) Parça, bileşik bir ürünün parçası olmalıdır. Sözelimi, otomobil, buzdolabı ve asansör birer bileşik üründür. b) Tasarımı korunacak parçanın, bileşik ürünün normal kullanımı esnasında görülebilir olması gerekir. Örneğin, bir otomobilin normal kullanımı esnasında aynası, direksiyonu ve koltukları görülebilir. Buna karşılık otomobilin motoru ve aküsü gibi kapağın altında kalan parçaları görünmez.

Kanun koyucunun buradaki amacı, ürünün normal kullanımı esnasında görünmeyen bileşik ürüne ait parçaların tasarımını korumamaktır. Ayrıca kanun koyucu, söz konusu parça, yerine monte edildiğinde görünmüyorsa bunu da korumak istememiştir. Buna karşılık, bileşik ürünün parçalarının tasarımı, *bileşik ürünün genel görünümünden bağımsız olarak, yani tek başına değerlendirildiğinde, yeni ve ayırt edici nitelik taşıyorsa ve normal kullanım esnasında görülebiliyorsa bu parçaların tasarımı 25 yıllık korumadan yararlanacaktır*. Bu tür parça tasarımlarının, koruma şartlarını taşıyıp taşımadığı değerlendirilirken sadece bu parçanın görülebilen kısımlarının tasarımı dikkate alınacaktır. Görülemeyen kısımların tasarımı yeni ve ayırt edici niteliğin belirlenmesinde göz önünde bulundurulmayacaktır. Bu duruma, Yönergenin ve Tüzüğün giriş kısmındaki (*Recitals*) 12. maddede özellikle dikkat çekilmiştir. Sonuç olarak denebilir ki, bir parçanın tasarımı bileşik ürüne monte edilmemiş haliyle koruma şartlarını karşılasa dahi, monte edildiği de bazı kısımları görülemeyeceğinden dolayı, bu kez yapılacak incelemede yeni ve ayırt edici nitelik taşımayabilecek ve bu nedenle korumadan faydalanamayacaktır.

Burada üzerinde durulması gereken diğer bir kavram ise, *normal kullanımdır*. Yönergenin 3. maddesinin 4. fıkrasında, normal kullanımdan maksadın, nihai kullanıcı tarafından kullanım olup *bakım, servis ve onarım* nedeniyle kullanımın bunun dışında olduğu hükme bağlanmıştır²⁶. Diğer bir deyişle, servisçi ve tamirci gibi kimseler ara tüketici konumunda olduğundan dolayı işlerini yaparken bu kimselerin görebildiği, ancak nihai tüketicinin normal kullanımı esnasında göremediği parçaların tasarımı korunmaz. Yönergenin 3. maddesinin Resmi Yorumunda,

26) Yönerge m.3/(4); Tüzük m.4/(4).

normal kullanım kavramı açıklanırken otomobil örneğine yer verilmiştir. Buna göre, normal kullanım kavramının geniş yorumlanması gerektiği, sözgelimi sadece otomobili sürerken görünen parçaların değil de otomobilin arka koltuğunda otururken ya da çevresinde dolaşırken görülebilir parçaların tasarımının da korunacağı belirtilmiştir. Aynı düzenleme, Yönergeyle uyum içinde olan, Tüzüğün 4. maddesinde de bulunmaktadır.

Bu düzenleme birçok yedek parça tasarımını koruma dışında tutmaktadır²⁷. Bununla birlikte bu şartları karşılayan yedek parça tasarımları azami 25 yıllık korumadan faydalanacaktır. Konunun daha iyi anlaşılabilmesi için, konuyla doğrudan ilgili olan otomobil örneği üzerinde biraz daha durmak gerekir. Sözgelimi, otomobilin aynalarının, direksiyonunun ve koltuklarının tasarımları, otomobilden bağımsız olarak tek başlarına değerlendirildiğinde yeni ve ayırt edici nitelikteyse, 25 yıllık korumadan faydalanacaktır. Çünkü bunlar otomobilin normal kullanımı esnasında görülebilir parçalardır. Buna karşılık, termostat, motor, buji, korna ve yakıt deposu gibi otomobilin normal kullanımı esnasında görünmeyen parçaların tasarımı, tasarım mevzuatıyla korunmaz. Çünkü bu parçalar ancak bakım, servis veya onarım anında görülebilir nitelikte olup, normal kullanım esnasında görülemez. Diğer bir deyişle, buradaki normal kullanım tüketici tarafından kullanım olup, tüketicinin dışındaki kimselerin (tamirci gibi) kullanımı anındaki görülebilirlik dikkate alınmayacaktır. Fikri mülkiyeti düzenleyen diğer mevzuat hükümleri saklıdır²⁸.

Burada karşılaştırma yapabilmek için bu kez bileşik ürün niteliğinde olmayan valiz örneği üzerinde durmak gerekir²⁹. Valizin iç kısım veya bölmelerine ait tasarım, yeni ve ayırt edici nitelikte olmak şartıyla, 25 yıllık tasarım korumasından faydalanacaktır. Çünkü valizin iç kısımlarına ait tasarım, Yönergenin 3/(3). ve Tüzüğün 4/(2). hükmüne girmemektedir. Bu kısımlar, Yönergenin 1. ve Tüzüğün 3. maddesi anlamında ürünün (valizin) parçası olup, korumadan faydalanır. Ancak söz konusu kısımların tasarımı, yeni ve ayırt edici nitelikte olmalıdır. Valizin

27) Keyder, s.198.

28) Bu parçalar, şartları varsa marka, patent, faydalı model ya da haksız rekabet hükümlerine göre korunabilir.

29) Örnek, Yönergenin 1. maddesinin Resmi Yorumundan alınmıştır.

diğer kısımları koruma şartlarını karşılamasa dahi, sadece bu kısımlar karşıladığından dolayı, bu kısımların tasarımı 25 yıllık korumadan faydalanır.

Bu açıklamalardan da anlaşılacağı gibi Yönergenin 1. maddesinde düzenlenen ürünün tasarımının görünmediği durumlar çok istisnai hallerde söz konusu olur. Örneğin, bir tüfeğin namlusunun iç kısımlarına ilişkin tasarım böyledir³⁰. Buna karşılık, Yönergenin 3/(3). maddesinin önemli bir uygulama alanı vardır. Çünkü bu tür parçaların kendi başlarına bir varlığı mevcuttur. Sözgelimi, otomobil, çamaşır makinası, asansör, bilgisayar ve buzdolabı gibi bileşik ürünlerin normal kullanımı esnasında görünmeyen parçaların tasarımı koruma görmez. Bu bağlamda otomobilin motoru, aküsü, termostatu, asansörün patenleri ve çamaşır makinasının rezistansının tasarımı korunmayacaktır.

3. Türk Hukuku

Yukarıda da belirtildiği gibi, *EndTasKHK*'nin mehzasını teşkil eden 1993 tarihli Topluluk Yönerge ve Tüzük Tasarılarının ilk şeklinde, tasarımın tanımında *görülebilir (visible)* terimine yer verilmemiştir. Yine ilk tasarımlarda bileşik ürüne ait görünmeyen parça tasarımlarına ilişkin özel bir düzenleme de bulunmamaktadır. Ancak daha sonra bileşik ürünlerle ilgili olarak, Parlamantonun isteği üzerine, yeni bir düzenlemeye gidilmiştir. Bu isteğin nedeni, tereddütleri ortadan kaldırmaktır. Tasarımların ilk şekline benzer şekilde tasarımın, ürünün görünümüyle ilgili olduğu tanımlaması³¹ bir tarafa bırakılacak olursa, Türk Hukukunda konuya ilişkin herhangi bir açıklık bulunmamaktadır. O nedenle sorunun, Yönerge ve Tüzük tasarımlarının ilk şekline ilişkin yorumlara bakarak ve *EndTasKHK*'nin diğer hükümlerinden yola çıkarak çözüme kavuşturulması gerekir³².

30) Örnek, Yönergenin 1. maddesinin Resmi Yorumundan alınmıştır.

31) Gerçi *EndTasKHK*, bu tanımlamada başarılı olamamıştır. Bu konuda bilgi için bkz. Tekil, s.237; Suluk, Yedek Parça, s.20-21.

32) Tritton, 1996'dan önceki düzenlemeyi dikkate alarak verdiği örnekte, otomobilin motorunun tasarımı yerinden çıkarılmadan görülebileceğinden dolayı korunacağı, şaftın ise, yerinden çıkarılmadan korunmayacağı sonucuna varmıştır. Bkz. s.243. Bu da göstermektedir ki, konu özel olarak düzenlenmeden önce tereddütlere neden olmuştur. AB Hukukundaki bugünkü düzenlemeye göre motor tasarımı da koruma görmez.

1993 tarihli Yönerge ve Tüzük tasarılarının 3. ve 4. maddesinin kaynaklık ettiği *EndTasKHK*'nin 5. maddesinde, bileşik bir ürünün parçasının tasarımı da tek başına yeni ve ayırt edici niteliğe sahipse 25 yıllık korumadan faydalanacağı hükme bağlanmıştır. Ancak bileşik ürünün parçalarına ilişkin tasarımın görünüp görünmeyeceği hususunda bir açıklık bulunmamaktadır. Günlük hayatta kullanılan birçok parça, bileşik ürünün normal kullanımı anında görünmemektedir.

Görünüm kavramından yola çıkarak normal kullanım anında görünmeyen tasarımların korunmayacağı sonucuna ulaşılabilir. Ancak yukarıda da ifade edildiği gibi tasarımın özellikleri arasında malzemenin esnekliği ve ağırlığı gibi hususlar da önem taşır. Buna karşılık tüketicinin ilgilenmediği tasarımların korunmaması gerektiği savunulmaktadır³³. Burada tasarım yaklaşımının bir sonucu olarak, görünmeyen tasarımların da bir emek sonucu meydana getirildiği gerçeği karşısında, bu tür tasarımların da korunması akla gelmektedir. Topluluk Hukukunda bu tereddütler yaşandığı için bileşik ürüne ait parça tasarımlarının, normal kullanım esnasında görülebilir olması şartı getirilmiştir.

Hukukumuz bakımından şu sonuca varılabilir. Mevzuat hukukta tasarımın tanımı yapılırken, 1996 tarihli değişiklikte görülebilir kavramına yer verilmiş, daha sonra bu terim kaldırılmıştır. Bu terimin yer almadığı tasarı metninden yola çıkılarak *EndTasKHK* hazırlanmıştır. Nitekim *EndTasKHK*'de tasarım tanımlanırken, *görülebilir* ifadesine yer verilmemiştir. Diğer bir deyişle, tasarımlar görünebilirlikle sınırlandırılmadığından dolayı kanun koyucunun buradaki amacı, görünmeyen tasarımları da koruma altına almaktır. Aksi halde kanun koyucu bu durumu,- Topluluk Hukukunda bileşik ürüne ait parça tasarımlarında olduğu gibi,- açıkça düzenlerdi. Topluluk Hukukunda kanun koyucu, bileşik ürünün parçalarına ilişkin bir istisna hükmüne yer vermiştir. Yukarıda da açıklandığı gibi bu istisna hükmüne göre, bileşik ürünün normal kullanımı esnasında görünmeyen parçaların tasarımı korunmayacaktır. Getirilen bu istisna hükmü, ilk tasarımlarda olmadığı için *EndTasKHK*'ya da alınamamıştır. O nedenle bu konuda Türk Hukuku ile Topluluk Hukuku arasında bir uyumsuzluk meydana gelmiştir.

33) Bkz Hughes, s.119.

Sonuç olarak denebilir ki, hukukumuzda, Topluluk Hukukuna benzer şekilde, hem görülen hem de görünmeyen basit ürünlere ait tasarımlar, yeni ve ayırt edici nitelikte olmak şartıyla, korumadan faydalanır. Yine hukukumuzda, Topluluk Hukukundan farklı olarak, bileşik ürünün normal kullanımı esnasında görünmeyen parça tasarımları da korumadan faydalanacaktır. Çünkü hukukumuzda, Topluluk Hukukunda olduğu gibi, bu konuda korumaya istisna getiren bir düzenleme bulunmamaktadır.

C. Değerlendirme ve Sonuç

Tasarım mevzuatı ürünün görünümünü korur. Tasarım korumasıyla, ürünün görünümüne katkıda bulunarak, ürünün değerine sağladığı artı değer (*tasarım primi*) nedeniyle hak sahibi ödüllendirilmektedir. O nedenle Topluluk Hukukunda tüketicinin satın alma kararında etkili olmayan, yani ürünün normal kullanımı esnasında görünmeyen bileşik ürüne ait parçaların tasarımını koruma görmemektedir. Diğer bir deyişle, Topluluk Hukukunda nihai tüketicinin ilgilenmediği parça tasarımları koruma görmez. Buna karşılık Topluluk Hukukunda valiz gibi bileşik nitelikte olmayan ürünlerin görünmeyen kısımlarının tasarımı, tasarım mevzuatıyla korunmaktadır. Bileşik ürünün parçalarının aksine, bu tür ürünlerin görünmeyen kısımlarının tasarımının korunmayacağına ilişkin bir düzenleme bulunmamaktadır.

Hukukumuzda görünmeyen tasarımlara ilişkin herhangi bir hüküm mevcut değildir. Diğer bir deyişle hukukumuzda, ne bileşik ürünün parçalarının tasarımına ne de basit ürünün görünmeyen kısımlarının tasarımına ilişkin bir düzenleme bulunmaktadır. Korumayı sınırlayıcı herhangi bir düzenlemenin bulunmaması nedeniyle, kanımca hukukumuzda görünmeyen tasarımların korumadan faydalanabilmesi gerekir. Bu düşünce hem bileşik, hem de basit ürünlerin görünmeyen parça ve/veya kısımlarına ait tasarımlar bakımından geçerlidir.

Topluluk Hukukundaki bugünkü düzenleme, tasarımların korunmasında gözetilen amaçlarla uyum içindedir. Ancak, Topluluk Hukukunda yukarıda tüfek örneğinde olduğu gibi basit ürünlerin görünmeyen kısımlarına ait tasarımların korunması, tasarım korumasındaki amaca uygun değildir. Günlük yaşamda ağırlığı bulunmamakla birlikte, bileşik ürünlerin görünmeyen

parçalarına ilişkin koruma istisnasına benzer şekilde bu konuda da bir düzenlemeye gidilmesi gerekirdi.

Bir ürünün tasarımı, nihai tüketici tarafından normal tüketim/kullanım esnasında görülebilmelidir. Aksi halde bir çamaşır makinesinin termostatının tasarımı tescil edilebilecektir ki, bu çözüm tasarım korumasındaki gaye ile çelişmektedir. Kural olarak *tüketicinin ilgilenmediği kısımlara ait parça tasarımlarının korunmaması gerekir*. O nedenle Türk Hukukunda da konuya ilişkin olarak, en azından Topluluk Hukukundaki hükümlere paralel bir düzenlemeye gidilmelidir.

KAYNAKÇA

- BENTLY, Lionel and SHERMAN, Brad: Intellectual Property Law, Oxford University Press, 2001.
- BERMAN, Charles / LAMBRECHT, Nancy S. : *"Designs in the United States and Japan"*, EIPR, No:2/1992, s.37-48.
- ENGLERT, Brigitte: *"The Law of Industrial Designs in Germany - Actual State and Reform Proposals"*, IIC, V.12, No:6/1981, s.773-785.
- FELLNER, Christine: Industrial Design Law, 2. Ed., Sweets & Maxwell, London 1995.
- FRANZOSI, Mario(Ed.): European Design Protection – Commentary To Directive And Regulation Proposals, Kluwer, The Hague 1996.
- HORTON, Audrey A. *"European Design Law and the Spare Parts Dilemma: The Proposed Regulation and Directive"*, EIPR, No:2/1994, s.51-57.
- HUGHES, Rupert. *"Design Protection of Auto Spares: the Automotive Spares Industry Perspective"*, International Business Lawyer, March 1994, s.116-121.
- JEHORAM, Herman Cohen: *"The EC Green Paper on the Legal Protection of Industrial Design. Half Way down the Right Track – A View from the Benelux"*, EIPR, V.3/1992, p.75-78.
- JOHNSTON, Dan: Design Protection, 4. Ed., Gower, England 1995.
- KEYDER, Virginia Brown: Fikri Mülkiyet Hakları ve Gümrük Birliği - Intellectual Property Rights and Customs Union, InterMedia, İstanbul 1996.
- KUR, Anette: *"The Green Paper's 'Design Approach' – What's Wrong with it?"*, EIPR, No:10/1993, s.374-378.
- LAHORE, James: *"The Herchel Smith Lecture 1992: Intellectual Property Rights and Unfair Copying: Old Concepts, New Ideas"*, EIPR, No:12/1992, s.428-433.
- PISTORIUS, Tana: The Copyright and Design Protection of Artistic Works

with a Utilitarian Purpose, Unpublished PhD Thesis, University of Pretoria, South Africa, July 1997.

SCHOESER, Mary: International Textile Design, Laurence King Publishing, Hong Kong 1995.

SPEYART, Herman M.H.: *"The Grand Design- An Update on the E.C. Design Proposals, Following the Adoption of a Common Position on the Directive"*, EIPR, No: 10/1997, s.603-612.

STOCKMAIR, Wilfried: The Protection of Technical Innovations and Designs in Germany, VCH Verlagsgesellschaft, Weinheim 1994.

SULUK, Cahit: Yedek Parça Tasarım Hakkının Korunması, Yargı, Ankara 2001 (Suluk, Yedek Parça).

_____: *"Tasarımların Onarım Amaçlı Kullanımı"*, Batider, C.XXI, S.2, s.269-296 (Suluk, Onarım Amaçlı Kullanım).

TEKİL, Müge: *554 Sayılı KHK Çerçevesinde Endüstriyel Tasarım Kavramı ve Koruma Şartları*", İÜHFM, C.LV, S.4(1997), Prof. Dr. Orhan Münir Çağıl'a Armağan Sayısı, s.233-251.

TEKİNALP, Ünal: Fikri Mülkiyet Hukuku, 2. Bası, Beta, İstanbul 2002.

TRITTON, Guy: Intellectual Property in Europe, Sweet & Maxwell, London 1996.